

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ГАЗЛАЙТИНГУ ЯК ФОРМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ

Кernas Андрій В'ячеславович
доктор філософії в галузі психології,
кандидат психологічних наук,
магістр права, магістр педагогіки, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Одеського національного морського університету
ORCID ID: 0000-0003-1669-6375

Чумаєва Юлія Володимирівна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Одеського національного морського університету
ORCID ID: 0000-0001-6145-9585

Бондаревич Світлана Майславівна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Одеського національного морського університету
ORCID ID: 0000-0002-7350-2947
Researcher ID: AAT-4933-2020

Котляр Людмила Іванівна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Одеського національного морського університету
ORCID ID: 0000-0002-4785-0956

Ця стаття присвячена розгляду теоретико-практичних аспектів проблеми газлайтингу як форми психологічного насильства в сімейних відносинах. На даний час дослідження феноменологічної природи явища газлайтингу є одним із найбільш актуальних та значущих напрямів психології, бо дана проблема за глобальними масштабами своєї динамічної прогресії дуже швидко розростається і охоплює своїм укрив негативним зараженням величезну кількість сімейних пар. У свою чергу, як відомо, сім'я є осередком нашого суспільства. Водночас соціальний інститут сім'ї має бути оплотом формування здорового українського суспільства. Однак на даний час характерними особливостями сімейних відносин є те, що все частіше й частіше інститут сім'ї знаходиться в умовах соціально-сімейної кризи, яка полягає в значній зміні шлюбно-сімейної ідеології, поглядів чоловіків і жінок на сімейне життя, розподіл ролей у сім'ї, подружню вірність, характер відносин між поколіннями. У такій ситуації не кожна з сімей справляється з усіма труднощами, які вимагають мобілізації, адаптації до тих чи інших соціальних змін, у результаті чого зростає загальна емоційна напруга, рівень агресії, незадоволеність, частішають сварки, конфлікти, часто це призводить до появи насильства в сім'ї.

Особливу тривогу викликає проблема психологічного насильства в сім'ї, бо є однією з найменш вивчених і найбільш важких форм міжособистісного насильства між членами однієї сім'ї або людьми, що перебувають в інших інтимних відносинах (подружні пари), а так само є вихідною формою насильства, на основі якого виникають фізичне та сексуальне насильство.

У свою чергу, прояви газлайтингу як феномена сьогодення можна віднести до більш витончених своєрідних форм психологічного насильства.

Водночас феноменологічна природа цього явища нині є менш вивченою. Таким чином, у контексті сказаного вище обране тематичне спрямування досліджень видається нам найбільш значущим і актуальним як у теоретичному, так і практичному сенсі.

У роботі наводиться проведений нами теоретичний аналіз наукової та науково-методичної літератури з вищезазначеної проблематики. Описуються етапи проведеного нами емпіричного дослідження. Наводяться отримані результати.

Ключові слова: теоретико-практичні аспекти, газлайтинг, сімейні відносини, психологічне насильство.

Kernas A. V., Chumaeva Yu. V., Bondarevich S. M., Kotlyar L. I. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF GASLIGHTING AS A FORM OF PSYCHOLOGICAL VIOLENCE IN FAMILY RELATIONS

This article is devoted to consideration of the theoretical and practical aspects of the problem of gaslighting as a form of psychological violence in family relationships. At present, the study of the phenomenological nature of the gaslighting phenomenon is one of the most relevant and significant areas of psychology, since this problem is growing very quickly on the global scale of its dynamic progression and covers a huge number of couples in its country with a negative infection. In turn, as is known, the family is the center of our society. At the same time, the social institution of the family should be a stronghold for the formation of a healthy Ukrainian society. However, at present, the characteristic features of family relations are that more and more often the institution of the family is in the conditions of a social and family crisis, which consists in a significant change in the marriage and family ideology, the views of men and women on family life, the distribution of roles in the family her, marital fidelity, the nature of relations between generations. In such a situation, not every family copes with all the difficulties that require mobilization, adaptation to certain social changes. As a result, the general emotional tension, the level of aggression, dissatisfaction increases, quarrels and conflicts become more frequent, often this leads to the appearance of violence in the family.

The problem of psychological violence in the family is of particular concern, as it is one of the least studied and most severe forms of interpersonal violence between members of the same family or people in other intimate relationships (married couples), and is also an initial form violence, on the basis of which physical and sexual violence arise.

In turn, the manifestations of gaslighting as a phenomenon of the present time can be attributed to more refined and peculiar forms of psychological violence.

At the same time, the phenomenological nature of this phenomenon is currently less studied. Thus, in the context of the above, the thematic direction of research chosen by us seems to us to be the most significant and relevant both in the theoretical and practical sense.

The paper presents our theoretical analysis of scientific and scientific-methodological literature on the above-mentioned issues. The stages of the empirical research conducted by us are described. The obtained results are presented.

Key words: *theoretical and practical aspects, gaslighting, family relations, psychological violence.*

Актуальність проблеми дослідження. Актуальність дослідження обраної теми видається нам очевидною, оскільки зачіпає соціально значущі сторони життя сучасного українського суспільства. У свою чергу, це також має пряме безпосереднє відношення до формування в підростаючого покоління неписаних морально-етичних норм поведінки в міжстатевих гендерних відносинах. Адже, як відомо, діти схильні до віддзеркалення та повного копіювання моделі поведінки батьків. У тому випадку, коли ця поведінка є суперечливою щодо соціально прийнятих стандартів здорових повноцінних сімейних взаємин, у дітей із великим ступенем імовірності можуть сформуватися неправильне ставлення до стереотипів поведінки, властивих чоловікам і жінкам.

Дослідження газлайтингу в шлюбних, партнерських стосунках як різновиду психологічного насильства та його гендерних аспектів сьогодні особливо актуальне, оскільки партнерові-жертві необхідно вчасно усвідомлювати загрозу та звертатися за допомогою у відповідні служби. Адже зовні психологічне насильство не помітне, хоча його шкода та деструктивний вплив на особистість можна порівнювати із загрозою фізичної розправи [1, с. 139].

Газлайтинг – це принципово соціальне явище. Залучення до образливих психічних маніпуляцій, безумовно, включає психологічну динаміку, але до цього часу вчені не звертали уваги на соціальні характеристики, які насправді надають газлайтингу свою силу. Зокрема, газлайтинг є ефективним, коли він корениться в соціальних нерівностях, особливо щодо статі та сексуальності, і виконується в навантажених владою інтимних стосунках. Коли злочинці мобілізують гендерні стереотипи, структурні нерівності та інституційну вразливість щодо жертв, із якими вони перебувають в інтимних стосунках, газлайтинг стає не тільки ефективним, але й руйнівним.

Тривала дія несприятливої сімейної обстановки викликає важкі психологічні травми, згубно позначається на всіх членах сім'ї, у тому числі і дітях, не тільки коли вони є об'єктами насильства, а і його свідками, що призводить до формування особистісних деформацій і наступних відхилень у поведінці. Взаємини між батьками є для дітей наочним прикладом, який стає основою сценарію і базових принципів організації внутрішньосімейного життя. Складається певний образ життя, для якого насильство стає нормою поведінки.

Внаслідок цього стає необхідним розгляд психологічного насильства в сім'ї, зокрема газлайтингу, як явища високого ступеня складності, детермінованого сукупністю зовнішніх (соціокультурних), внутрішньосімейних і суб'єктивних факторів.

Проблема дослідження обумовлена наявністю сформованого протиріччя між широким поширенням різних форм психологічного насильства в сім'ї та відсутністю робіт, спрямованих на розробку профілактичних заходів щодо його запобігання на підставі «включення» внутрішніх ресурсів саморозвитку й самозміни всіх учасників ситуації сімейного насильства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі проведеного нами аналізу наукової та науково-методичної літератури ми можемо констатувати наступне. Поняття газлайтинг (англ. gaslighting) – різновид емоційного насильства з характерними відмінними рисами.

Таким чином, газлайтинг є формою специфічної, витонченої психологічної маніпуляції. У свою чергу, головна мета газлайтера – змусити жертву сумніватися в адекватності свого сприйняття навколишньої дійсності, ставлячи під сумнів власну розсудливість та пам'ять. Термін походить від назви п'єси «Газове світло» 1938 року та її екранізації 1944 року (з акторкою І. Бергман), у яких демонструється стійка психологічна маніпуляція, що застосовується головним героєм до своєї дружини [2–5].

Як зазначають автори А.І. Руденко, О.В. Петяк, О.Б. Ігумнова, зазвичай для жертв газлайтингу характерно відчуття симптомів депресивного розладу, стану посттравматичного стресу, постійні або періодичні напади тривоги й страху. Формуються неврози, спотворений образ партнера, себе та своїх якостей, розвивається алкогольна та/чи наркотична залежність, ймовірні спроби суїциду. Маніпуляція спрямована на те, щоб спонукати інших людей зробити саме ті дії, які потрібні маніпулятору. Дії призводять до певних наслідків. Саме їх маніпулятор хоче отримати відповідно до своїх мотивів, при цьому суб'єкту маніпулювання не важливо, чого хочуть інші люди. Йому потрібно, щоб вони підкорилися його волі. Оскільки не всі і не завжди згодні підпорядковуватися, партнер-газлайтер застосовує маніпуляцію, щоб побічно вплинути на мотивацію, рішення і дії партнера-жертви, які вигідні тільки газлайтеру [1, с. 142–143].

На відміну від психологічних підходів до газлайтингу, соціологічна теорія газлайтингу повинна показати, як соціальна нерівність на макрорівні трансформується в стратегії зловживання на мікрорівні. Десятиліття досліджень показують, що жодна форма зловживання не може бути вилучена із соціального контексту: будь-хто може застосувати маніпулятивну тактику проти когось іншого, але такі дії лише змінюють життя жертв, коли вони вбудовані у відносини влади [2, с. 218].

Водночас О.В. Степаненко, розглядаючи цю проблему в юридичній площині, звертає увагу на те, що кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства є складовою кримінально-правової охорони сім'ї, яка, у свою чергу, є складовою державної охорони сім'ї та спрямована на захист особи в межах сімейного середовища. При цьому О.В. Степаненко акцентує увагу на тому, що кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства не ставить за мету втручання в сімейні або особисті справи, а спрямована на реагування на порушення прав особи (жертви), яка стикається з насильством у сімейному середовищі, а також на запобігання подібним діям у майбутньому. Таким чином, кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства абсолютно узгоджується з принципом невтручання в приватне життя. Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства як складова державної охорони сім'ї є важливою частиною правової системи, яка сприяє створенню безпечного та захищеного середовища для кожної особи та розвитку гармонійних і здорових суспільних відносин [2, с. 27].

Виклад основного матеріалу. Один із можливих аспектів розгляду психологічного насильства з точки зору сімейної системи – це феномен так званих травмоцентричних сімей. Соціально-політичні події ХХ століття (війни, голод, репресії, теракти тощо) сформували в людей певну ментальність (установки, правила виживання, міфи), що стосуються того, як вижити в умовах постійної загрози в суспільстві. Ці установки передаються від покоління до покоління і частково визначають високий рівень тривоги як на рівні макросистеми – суспільства, так і на рівні окремої сім'ї. Тоді комунікативний цикл форм емоційного насильства – це можливий спосіб зниження тривоги в сім'ї [9].

Виділяють кілька видів психологічного насильства.

1. Газлайтинг – одна з найважчих форм психологічного насильства.

Газлайтинг – досить поширений вид психологічного аб'юзу, що представляє собою навмисне навіювання людині того, що вона божеволіє, поводить себе неадекватно, виділяється з норми.

Газлайтинг дуже часто використовується чоловіками, які звинувачують своїх дружин і подруг в істеричній та нездоровій поведінці. Як правило, чоловічі маніпуляції здійснюються приблизно однаково: спочатку чоловік провокує сварку, у процесі якої веде себе максимально холодно та зневажливо, наприклад, дивлячись убік, говорячи дружині про те, яка вона негарна, недалеко, погана мати або коханка. Дочекавшись моменту, коли жінка буде розгнівана настільки, що почне розмовляти в підвищеному тоні, чоловік одразу переводить розмову на її поведінку: «Що з тобою?», «Невже тобі так складно тримати себе в руках?», «Ти вже не помічаєш, що постійно кричиш. Тобі потрібно відвідати невропатолога», «Ти не помічаєш, що останнім часом поводишся все більш неадекватно?», «Ти знову вигадала те, чого не було. Що з тобою?».

Якщо така маніпуляція буде здійснена кілька разів, незабаром жінка і сама буде думати про те, що з нею щось не так. При цьому чоловік навмисно акцентуватиме увагу жінки на її поведінці, тоді як його вчинки (провокація сварки, прямі образи, лайка) будуть забуватися.

Газлайтинг і аб'юз у стосунках – це дуже страшні види маніпуляцій, здатні призвести до того, що жінка виявиться повністю розчавленою і не усвідомлюватиме, що з нею відбувається [9, с. 4–5].

2. Неглект – ігнорування будь-яких потреб, аргументуючи, що це людині не потрібно; навмисна необережність. Іноді аб'юзер підштовхує свого партнера до пластичних операцій, відмовляється займатися побутом і дітьми.

У перекладі з англійської мови термін перекладається як «зневага», «недбале ставлення». Ця форма насильства застосовується до людей, що знаходяться в уразливому, залежному стані від кривдника. До цієї категорії відносяться діти, літні, вагітні й жінки, які недавно народили, хворі люди.

Простіше кажучи, неглект – це форма насильства, де людина, яка має владу, не допомагає залежній від неї людині, навмисно відмовляється задовольняти життєво важливі потреби залежної від неї людини та спростовує свою причетність до ситуації, що склалася [10].

Цей тип прихованого насильства передбачає кілька форм:

1. Фізична

Фізична форма неглекта характеризується знеціненням необхідності турботи про здоров'я, систематичною відмовою купити необхідну річ, небажанням визнавати серйозність хвороби або положення, наприклад, відмова серйозно сприймати стан здоров'я під час вагітності або після пологів.

2. Емоційна

Цей тип прихованого насильства має на увазі небажання поважати почуття і потреби партнера в любові, взаєморозумінні, спілкуванні, особливо в разі будь-яких життєвих проблем і складнощів, наприклад, після втрати близької людини.

3. Соціальна

Неглект може виявлятися не тільки по відношенню до близьких людей – соціальна форма цього типу насильства також характеризується зловживанням посадовим становищем, наприклад, відмовою лікаря забезпечити хворого необхідними лікарськими препаратами, пояснюючи це тим, що в його становищі це не матиме ефекту.

Часто «тихе» насильство в майбутньому переростає в жорстокі форми аб'юзу. Жертвам роками втовмчають, що їхня думка та потреби не важливі, що веде до втрати віри в себе, знецінення особистої думки та прийняття зневажливого ставлення за норму. Усе це призводить до стресових ситуацій, неможливості отримати необхідну медичну (психологічну) допомогу, реалізувати свій потенціал, пригнічення усвідомлення власних бажань та інтересів [8–10].

Матеріали та методи. Теоретичний аналіз, узагальнення, систематизація теоретичних підходів емпіричних результатів, що містяться в науково-дослідних та науково-методичних джерелах, присвячених досліджуваній проблемі. Емпіричні методи: спостереження, бесіда, анкетування, тестування, у ході якого нами використовувався наступний комплекс психодіагностичних методик:

1. Методика виявлення характеру взаємодії подружжя в конфліктній ситуації Ю.О. Альошина, Л.Я. Гозмана, Є.М. Дубовського.

2. Опитувальник самовідносин В.В. Столина, С.Р. Пантелєєва.

3. Колірний тест відносин А.М. Еткінда.

Дослідження проводилося протягом двох календарних місяців на базі Науково-технічного центру академії зв'язку України, Центру практичної психології та педагогіки ПРЕСТИЖ-ПЛЮС.

Метою дослідження було виявлення проявів психологічного насильства в сім'ях, зокрема наявність газлайтингу. У дослідженні взяли участь 30 сімей, які були поділені на дві групи: експериментальну (сім'ї з оформленими стосунками) та контрольну (сім'ї, які живуть у цивільному шлюбі).

Таким чином, перед нами була поставлена задача розробки та апробації програми з ранньої профілактики психологічного насильства, яка була спрямована на формування активного, адаптивного, функціонального життєвого стилю, який забезпечує реалізацію прав, задоволення потреб та інтересів і формування психологічної установки на гармонійні сімейні стосунки.

Проведення комплексу групових лекційних занять. Лекційний матеріал був підібраний нами таким чином, щоб у максимально спрощеній, доступній формі надати сімейним парам інформацію про види психологічного насильства в сімейних відносинах, а також глибинні причини, що спонукають до використання психологічного насильства в сімейних відносинах.

Під час реалізації програми з профілактики психологічного насильства в подружніх парах взаємодія подружжя набувала конструктивної спрямованості, що позитивно позначилося не тільки на зміні особистісного ставлення до партнера, а й сприяло виробленню способів продуктивного розв'язання проблемних сімейних ситуацій.

У подружжях спостерігається зміщення акценту взаємодії з деструктивних способів реагування на встановлення рівноправних взаємовідносин. Партнер сприймається як позитивний, спостерігаються зміни за ключовими показниками психологічного насильства на користь їх зниження: дозвіл подружніх конфліктів реалізується через застосування конструктивних способів взаємодії, контролювання фізичної свободи змінилося на прояв довіри до діяльності партнера по шлюбу, загроза фізичним покаранням зазнала змін на користь вербального адекватного обґрунтування ситуації, внаслідок спостерігається зниження за рівнем дестабілізації сімейної системи. Так само подружжя придбали позитивний досвід співпраці, який сприяв відходу від взаємодії, побудованій на домінуванні.

Спостерігається зниження ризику виникнення психологічної травматизації за рахунок розвитку навичок відреагування власного емоційного стану в стресових ситуаціях подружнього життя, так само застосування технік адекватного вираження емоцій. Вираз негативних почуттів по відношенню до чоловіка здійснюється через обговорення значущих для членів сім'ї проблем, відкриту комунікацію, яка має на увазі використання «Я – повідомлень», технік активного слухання, відвертість у передачі почуттів і відреагування стану партнера.

Таким чином, ми можемо констатувати позитивну динаміку, що спостерігається за результатами проведення роботи з профілактики психологічного насильства, у напрямку здійснення подружньої взаємодії через застосування ефективних стратегій побудови міжособистісних відносин, заснованих на позиції відкритого партнерства.

Забезпечуючи спрямованість роботи з профілактики психологічного насильства в подружніх стосунках за основними складовими феномена психологічного насильства, можемо сформулювати конструктивну позицію у вирішенні питань, пов'язаних із психологічним насильством у подружніх стосунках.

У процесі роботи з сімейними парами ми використали низку методик, на основі яких розробляли профілактичні заходи.

Використання «Я – повідомлень»

Техніка активного слухання, відвертість у передачі почуттів і відреагування стану партнера.

Також у роботі з сімейними парами нами активно використовувалися методи, спрямовані на емоційну релаксацію та мобілізацію:

- аутогенне тренування;
- нервово-м'язове розслаблення;
- медитації на дихання;
- гіпно-ідеомоторне тренування В.П. Некрасова «Репортаж»;
- сенсibilізація.

Вибрані нами методики дозволили виявити основні феноменологічні особливості, характерні для проявів психологічного насильства в сім'ях у цілому та газлайтингу як однієї з форм психологічного насильства.

Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена – це кількісна оцінка статистичного вивчення зв'язку між явищами, що використовується в непараметричних методах.

Цей коефіцієнт показує, як відрізняється отримана під час спостереження сума квадратів різниць між рангами від відсутності зв'язку.

Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена належить до показників оцінки тісноти зв'язку. Якісну характеристику тісноти зв'язку коефіцієнта рангової кореляції та інших коефіцієнтів кореляції можна оцінити за шкалою Чеддока.

Ранжування ознак за зростанням. Ранг – це порядковий номер. Якщо зустрічаються два однакові значення, їм надають однакове значення рангу, що дорівнює середньому арифметичному рангу цих значень.

Визначити різницю рангів кожної пари зіставляваних значень можна за формулою: $d = d^x - d^y$.

Зведення в квадрат різниці d^i та знаходження загальної суми $\sum d^2$.

Обчислити коефіцієнт кореляції рангів можна за такою формулою:

$$p = 1 - 6 \frac{\sum d^2}{n^3 - n},$$

де p – коефіцієнт рангової кореляції Спірмена;

d^2 – квадрат різниць між рангами;

n – кількість ознак, що брали участь у ранжируванні.

Властивості коефіцієнта рангової кореляції Спірмена

Нормованість. Коефіцієнт кореляції рангів може набувати значень від -1 до $+1$, $p = 1$ свідчить про можливу наявність прямого зв'язку, $p = -1$ свідчить про можливу наявність зворотного зв'язку.

Обмеженість. Для оцінки даних необхідна вибірка від 5 до 40 спостережень щодо кожної змінної. При великій кількості однакових рангів щодо змінних коефіцієнт дає наближені значення. При збігу значень вноситься виправлення на однакові ранги. У цьому випадку формула має такий вигляд:

$$p = 1 - \frac{\sum 6d^2 + t_A + t_B}{n^3 - n},$$

де d^2 – квадрат різниць між рангами;

t_A, t_B – виправлення на однакові ранги;

n – кількість ознак, що брали участь у ранжируванні.

Незалежність. Щоб отримати адекватний результат, не обов'язкова наявність нормального закону розподілу рядів, що корелюються.

Таблиця 1

Таблиця результатів порівняння двох незалежних вибірок за критерієм U – Манна – Уїтні за методикою виявлення характеру взаємодії подружжя в конфліктній ситуації Ю.А. Альошина, Л.Я. Гозмана, Є.М. Дубовського

Критерії / Ранги	Відносини з родичами і друзями	Виховання дітей	Прояв автономії одним із подружжя	Порушення ролевих очікувань	Неузгодженість норм поведінки	Прояв домінування одним із подружжя	Прояв ревнощів	Розбіжності у ставленні до грошей
Результати за критеріями «Активність реакцій» і «Пасивність реакцій»								
Сума рангів в контрольній групі	905	950	935	1010	875	915	820	875
Сума рангів в експериментальній групі	935	890	905	830	965	915	1000	965
Емпіричне значення	435,0000	420,0000	435,0000	360,0000	405,0000	450,0000	360,0000	405,0000
Рівень значущості	0,824496	0,657381	0,824496	0,183322	0,505860	1,000000	0,183322	0,5058
Результати за критеріями «Позитивна реакція» і «Негативна реакція»								
Сума рангів в контрольній групі	995	865	995	970	890	880	1055	910
Сума рангів в експериментальній групі	845	955	845	850	950	940	785	910
Емпіричне значення	375,0000	405,0000	375,0000	390,0000	420,0000	420,0000	385,0000	450,0000
Рівень значущості	0,267504	0,505860	0,267504	0,375044	0,657381	0,657381	0,065946	1,000000

Таблиця 2

Результати порівняння двох незалежних вибірок за критерієм U – Манна-Уїтні за опитувальником самовідношення В.В. Століна, С.Р. Пантелєєва

Ранги / Критерії	Сума рангів у контрольній групі	Сума рангів в експериментальній групі	Емпіричне значення	Рівень значущості
Шкала S	799	1035	333,5000	0,085001
Самоповажання	892	943	423,5000	0,695216
Аутосимпатія	912	924	444,0000	0,929315
Очікуване ставлення від людей	852	978	387,0000	0,065959
Самоінтерес	850	987	381,5000	0,311188
Самовпевненість	911	919	446,0000	0,952842
Ставлення інших	817	935	351,0000	0,073260
Самоприйняття	851	979	386,0000	0,344046
Самокерівництво	907	921	443,5000	0,923442
Самозвинувачення	872	963	404,5000	0,501144
Саморозуміння	889	943	423,0000	0,689761

Таблиця 3

Результати порівняння двох незалежних вибірок за критерієм U – Манна – Уїтні за колірним тестом відносин А.М. Еткінда

Ранги/ Критерії	Сума рангів у контрольній групі	Сума рангів в експериментальній групі	Емпіричне значення	Рівень значущості
Відношення до себе	835	997	369,0000	0,231098
Відношення до чоловіка / жінки	868	960	404,5000	0,501144
Емоційне відкидання	978	855	388,5000	0,363223
Комунікативний контроль	952	877	412,5000	0,579295
Контроль свободи вибору	863	969	397,0000	0,433290
Емоційний шантаж	957	871	397,0000	0,524953
Обмеження свободи вибору	942	890	424,5000	0,706172
Необґрунтовані ревнощі	982	846	382,0000	0,314733
Прийняття	875	953	411,0000	0,564215
Загроза покарання	908	924	442,0000	0,905850

Отримані результати за методикою виявлення характеру взаємодії подружжя в конфліктній ситуації показали, що в сім'ях налагодилася взаємодія з допомогою комунікативного підходу, можуть домовлятися одне з одним, спілкуватися ефективніше й не допускати глибоких конфліктних станів.

Дані за опитувальником самовідношення також на контрольному етапі показують позитивну динаміку. Тим самим програма з профілактики психологічного насильства в подружніх стосунках дала необхідні позитивні зрушення. Результати за колірним тестом відносин показали позитивне ставлення як по відношенню до себе, так і по відношенню до партнера.

Апробація програми з профілактики психологічного насильства дозволила зробити висновок про її позитивний ефект. До проведення роботи з профілактики психологічного насильства взаємодія подружжя ґрунтувалася на деструктивних способах взаємодії: вираз негативних почуттів по відношенню до чоловіка здійснювався через словесні приниження, погрози, жорстокість, бурчання, дистанціювання, підозрілість, домінування. Крім того, спостерігалось епізодичне зміщення агресивних реакцій на третю особу. Так само в подружжя спостерігався розширений спектр конфліктних ситуацій. Внаслідок самовідношення подружжя було деформовано (полюсне значення показників). Крім того, зазначалося негативне ставлення не тільки до партнера по шлюбу, а й до власної особистості. Від заняття до заняття взаємодія подружжя набувала конструктивної спрямованості, що позитивно позначилося не тільки на зміні особистісного ставлення до партнера, а й сприяло виробленню способів продуктивного розв'язання проблемних сімейних ситуацій без застосування деструктивних способів реагування.

Таким чином, забезпечуючи спрямованість роботи з профілактики психологічного насильства в подружніх стосунках за основними складовими феномена психологічного насильства, можемо сформувати конструктивну позицію у вирішенні питань, пов'язаних із психологічним насильством у подружніх стосунках.

Висновки. На даний час глобальної тенденції в загальному світовому масштабі в ході реінтеграції суспільного устрою відбувається переструктурування сімейних відносин, які вимагають від подружжя мінімізації психічних і фізичних втрат у рамках укладеного союзу в сімейно-шлюбних відносинах. На шляху побудови здорових сімейних відносин не кожна пара здатна подолати супутні цьому складності, що в результаті з великим ступенем імовірності призводить до послаблення міжособистісних сімейних відносин, виникнення сварок і конфліктів між подружжям, дестабілізує весь сімейний спосіб життя, таким чином сприяє появі психологічного та фізичного насильства в сімейних відносинах.

Проведене нами наукове дослідження дозволило вибрати мету, завдання та методи організації формуючого етапу експерименту, спрямованого на подолання конфліктів та проявів психологічного насильства в сімейних відносинах. Профілактичні заходи були організовані із сім'ями, що входили до експериментальної групи.

Отримані результати показали позитивну динаміку у відносинах усередині сімей, що повною мірою підтвердило висунуту гіпотезу. Забезпечуючи спрямованість роботи з профілактики психологічного насильства в подружніх відносинах, можемо сформувати конструктивну позицію у вирішенні питань, пов'язаних із психологічним насильством у подружніх відносинах.

Таким чином, спираючись на отримані результати проведеного нами емпіричного дослідження, ми можемо достовірно констатувати позитивну динаміку, що спостерігається за результатами проведеної роботи з профілактики психологічного насильства в напрямку здійснення подружньої взаємодії через застосування ефективних стратегій побудови міжособистісних відносин, заснованих на позиції відкритого партнерства та співпраці.

Література:

1. Руденок А.І., Петяк О.В., Ігумнова О.Б. Гендерні аспекти газлайтингу як форми психологічного насильства у сім'ї. *Науковий вісник Сіверщини. Серія «Освіта. Соціальні та поведінкові науки»*. 2021. № 2 (7). С. 137–151.
2. Степаненко О.В. Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства : дис. доктора юрид. наук : 12.00. Одеса, 2023. 420 с.
3. Біловол О. Психологічне насильство як вид домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 215–221.
4. Ігнатова Е.С., Разводова Е.Д. Взаємозв'язок негативних характеристик особистості і схильності до аб'юзу в міжособистісних відносинах між чоловіком і жінкою. *Слов'янськ : СГН*, 2019.
5. Степаненко О.В. Становлення та розвиток національного законодавства з кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 9 грудня 2022 року) / уклад.: Є.Л. Стрельцов, В.П. Кедик ; відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Одеса, 2022. С. 91–92.*
6. Степаненко А.С., Степаненко О.В. Щодо окремих питань доказування домашнього насильства. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) / уклад.: Л.І. Аркуша, О.О. Торбас, В.А. Завтур. Одеса, 2022. С. 151–154.*

7. Степаненко О.В. Стан наукових досліджень проблем кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 117–120.
8. Мінков А.О. Маніпуляція у подружніх відносинах в контексті екзистенціально-гуманістичного підходу. Психологічні проблеми сенсу життя. Київ : АКМЕ, 2021. 68 с.
9. Ульянова Н. Бездіяльність – теж насильство. Що таке неглект і як він руйнує наші відносини [Електронний ресурс]. URL: <https://knife.media/neglect/>
10. Цветкова С. Епидемія аб'юзу: як насильство впливає на здоров'я. *Wonderzine*. 2019. 12 лютого [Електронний ресурс]. URL: <https://www.wonderzine.com/wonderzine/health/wellness/241105-abuse-and-health>

References:

1. Rudenok, A.I., Petyak, O.V., Igumnova, O.B. (2021). Genderni aspekty gazlajtyngu yak formy psykholoichnogo nasylstva u simi [Gender aspects of gaslighting as forms of psychological violence are in family]. *Naukovyj visnyk Siverschyny. Seriya: Osvita. Sotsialni ta povedinkovi nauky*, 2 (7), 137–151 [in Ukrainian].
2. Stepanenko, O.V. (2023). Teoriya i praktyka kryminalno-pravovovoji okhorony osoby vid domashn'ogo nasylstva [A theory and practice of criminal-law guard of person is from domestic violence]: dys. doktora yuryd. nauk: 12.00. Odessa. 420 s. [in Ukrainian].
3. Bilovol, O. (2021). Psykholoichne nasylstvo yak vyd domashnogo nasylstva [Psychological violence as type of domestic violence]. *Pidpryjemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 4, 215–221 [in Ukrainian].
4. Ignatova, E.S., Razvodova, E.D. (2019). Vzajemovyazok negatyvnykh kharakterystyk osobystosti i skhylnosti do abyuzingu v mizhosobystisnykh vidnosynakh mizh cholovikom i zhinkoyu [Intercommunication of negative descriptions of personality and inclination to abusing in interpersonality relations between a man and woman]. Sloviansk: SGN [in Ukrainian].
5. Stepanenko, O.V. (2022). Stanovlennya ta rozvytok natsionalnogo zakonodavstva z kryminalno-pravovoji protydyji domashn'omu nasylstvu [Becoming and development of national legislation is from criminal-law counteraction to domestic violence]. *Zavdannya kryminal'nogo prava v umovakh nadzvychajnoho stanu: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysvyach. 25-richchyu utvorenniya Natsional'nogo universytetu "Odes'ka yurydychna akademiya"* (Odessa, 9 grudnya 2022 roku) / uklad.: Є.Л. Strel'tsov, V.P. Kedyk; vidp. red. Є.Л. Strel'tsov. Odessa, 91–92 [in Ukrainian].
6. Stepanenko, A.S., Stepanenko, O.V. (2022). Schodo okremykh pytan dokazuvannya domashnogo nasylstva [In relation to the separate questions of finishing telling of domestic violence]. *Doktrynal'ni ta pravozastosovni problemy kryminal'nogo protsesu, detektyvnoi ta operatyvno-rozshukovoi diyal'nosti: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysv. 10-j richnytsi nabuttya chynnosti Kryminal'nogo protsesual'nogo kodeksu Ukrainy* (m. Odessa, 9 grudnya 2022 r.) / uklad.: L.I. Arkusha, O.O. Torbas, V.A. Zavtur. Odessa, 151–154 [in Ukrainian].
7. Stepanenko, O.V. (2022). Stan naukovykh doslidzhen problem kryminalnoi vidpovidalnosti za domashnje nasylstvo [The state of scientific researches of problems of criminal responsibility is for domestic violence]. *Kryminal'no-pravovi, kryminologichni ta kryminal'no-vykonavchi zakhody poperedzhennya zlochynnosti: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (m. Odessa, 25 lystopada 2022 r.). Odessa: ODUVS, 117–120.
8. Minkov, A.O. (2021). Manipulyatsiya u podruznykh vidnosynakh v konteksti ekzystentsialno-gumanistychnogo pidkhodu [Manipulation is in matrimonial relations in the context of existential-humanism approach]. *Psykhologichni problemy sensu zhyttya*. Kyiv: AKME. 68 s. [in Ukrainian].
9. Ulyanova, N. Bezdiyalnist – tezh nasylstvo. Scho take neglekt i yak vin rujnuje nashi vidnosyny [Inactivity – violence also. What is neglect and as it destroys our relations]. URL: <https://knife.media/neglect/> [in Ukrainian].
10. Tsvietkova, Ye. (2019). Epidemiia abiuz: yak nasylstvo vplyvaie na zdorovia [Epidemic of abuse: as violence influences on a health]. *Wonderzine*. 12 Lyutogo. URL: <https://www.wonderzine.com/wonderzine/health/wellness/241105-abuse-and-health> [in Ukrainian].